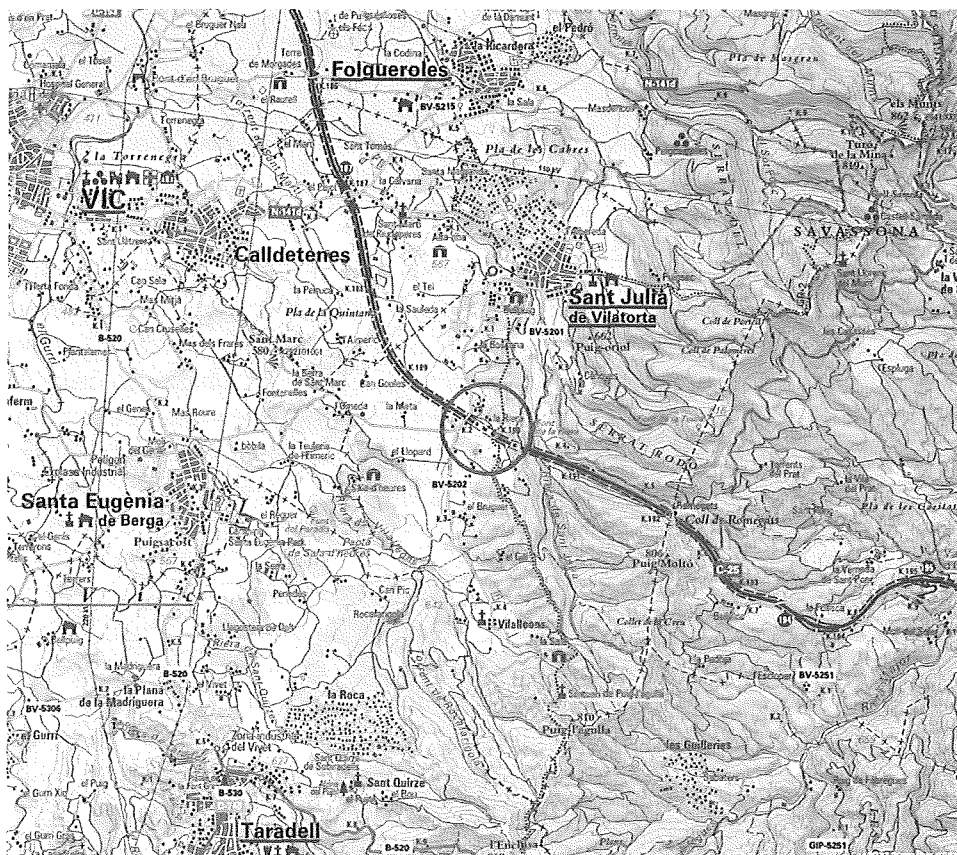

EL BOSC DEL QUER, UN
JACIMENT ARQUEOLÒGIC A
CAVALL ENTRE LA PLANA
DE VIC I EL MONTSENY

ÓSCAR DE CASTRO

INTRODUCCIÓ

Entre els mesos d'agost i desembre de 2010 es va dur a terme una intervenció arqueològica preventiva al terme municipal de Sant Julià de Vilatorrada (Osona), amb motiu de les obres de desdoblament de la carretera C25, més coneguda com a Eix Transversal. Aquesta intervenció va permetre documentar un important jaciment arqueològic compost per un assentament del calcolític – bronze i un camp de sitges de l'antiguitat tardana (segles VII - VIII dC).

Situació del jaciment.

Vista general del jaciment amb la Plana de Vic al fons.

Els treballs es van iniciar al mes de novembre de 2009 i encara resten en fase d'estudi. És per aquest motiu que els resultats mostrats en aquesta comunicació són provisionals i per tant subjectes a modificacions. Amb tot, considerem la validesa d'una primera exposició pública de les troballes efectuades per donar a conèixer un fragment del nostre passat amb la voluntat de remetre al gran públic la tasca, a vegades una mica desconeguda, dels que treballem sobre el territori a la recerca i salvament de les nostres petjades.

El Bosc del Quer està situat en la zona de transició entre dos biòtops, la plana vigatana i el massís del Montseny, a uns 615 metres sobre el nivell del mar, en els camps de conreu de la masia el Casal i sobre el falç túnel de la carretera C25, a prop de la carretera de Sant Julià de Vilatorrada a Vilallonga.

La plana vigatana, formada per l'erosió produïda pels rius Ter i Cardener sobre les margues terciàries, és una zona apta per a l'agricultura, on hi ha hagut una ocupació continuada des d'èpoques prehistòriques, destacant la formació de la seva capital Vic en època romana, ben probablement sobre un substrat indígena ibèric. D'altra banda, el Montseny ofereix tots els recursos propis de muntanya i és apta per a la ramaderia. L'índex de pluviositat i el relleu afavoreixen la creació de rieres i rierols que permeten un accés

continuat a recursos hídrics. Si a aquests elements hi sumem l'alt índex d'insolació per la seva orientació est-oest i visibilitat (sobreelevada sobre la plana), l'indret escollit resulta idoni per a l'establiment d'una petita comunitat pagesa.

HISTÒRIA DEL JACIMENT

El jaciment fou descobert l'any 1993 per X. Clop i M. Espadaler, en el decurs de l'estudi previ d'impacte arqueològic per a la construcció de la C25⁽⁴⁾. Aquests arqueòlegs van localitzar a l'indret de la intervenció materials ceràmics en superfície que van donar lloc al rebaix de la zona directament afectada per les obres de construcció de l'eix viari. Aquests rebaixos van permetre documentar un important conjunt de materials, on destaca la presència de ceràmica feta a mà, amb decoracions incises, elements de pressió o suport com pastilles aplicades o mugrons, caracteritzats com a calcolítics i del bronze. Altres elements documentats en menor presència van donar un horitzó cronològic ibèric, medieval i modern, sense que es documentés cap estructura ni obra de maçoneria associada.

L'any 2005 i amb motiu de l'Estudi d'Impacte Ambiental i Millora General previ a l'obra de desdoblament de l'Eix Transversal s'hi va dur a terme una nova intervenció amb l'objectiu de localitzar l'àrea font del jaciment⁽¹⁾. Es van efectuar sondejos en un camp de l'entorn i els resultats foren similars: ceràmiques prehistòriques, sílex, fragments de carbons, etc. sense context. També es va localitzar algun fragment de ceràmica d'època antiga o altmedieval. Es considera de nou que es tractava d'una zona perifèrica a l'indret de l'assentament.

Arribem a l'any 2009 quant l'empresa Actium Patrimoni Cultural, SL va rebre l'encàrrec de realitzar una sèrie de sondejos informatius per comprovar de nou la possible existència de restes en l'àmbit afectat. Els sondejos van permetre localitzar diverses estructures arqueològiques. Posteriorment es delimità l'àmbit del jaciment arqueològic i, decapant el terreny superficial, s'identificà gran part de les estructures. Aquestes es caracteritzen per ser estructures excavades en el subsòl (fosses), sense conservar-se cap tipus d'estructura d'obra de maçoneria. Cronològicament es van definir dues fases diferenciades: una situada entre el Neolític postcardial i l'Edat del Bronze, amb preeminència de materials i estructures del període calcolític (entorn al 2000 aC) i una altra de l'Antiguitat Tardana o inicis de l'època Alt-Medieval (entorn al segle VII-VIII).

EL JACIMENT PREHISTÒRIC

D'aquesta fase es van documentar un total de 234 estructures que tipològicament corresponen a 194 forats de pal, 19 retalls de funcionalitat indeterminada, 7 sitges, 6 estructures de combustió, 4 cubetes, 3 grans retalls o *fons de cabana* i 1 tomba. L'estudi preliminar dels materials ceràmics localitzats al seu interior, a manca d'un estudi en profunditat, ens permeten definir diferents subfases d'ocupació, destacant les del període calcolític. Altres estructures documentades ens situen en el període precedent, el neolític final, i en el període posterior, l'edat del bronze i primera edat del ferro.

Detall del fons de cabana amb els forats de pal associats.

Del total d'estructures documentades destaquen per sobre de totes els forats del pal. Aquests són petits clots excavats al subsòl que serveixen per encaixar postes o suports. La funcionalitat d'aquests suports és incerta tot i que els paral·lels disponibles ens parlen d'empallissades, tancats, coberts o suports. Aquests es podien haver fet servir a mode de separació d'àmbits, podent haver estat trenats per generar paravents o estances. Altres poden tenir una funcionalitat productiva. Amb tot l'incipient estat de la investigació

no ens permet definir amb exactitud la seva funcionalitat concreta. També hem de pensar que no tots ells han d'haver funcionat alhora. Així la distribució i densitat d'aquestes estructures localitzades en el treball de camp pot ser fruit de la reiteració d'un tipus d'activitat humana en un lloc donant peu al palimpsest que observem en el registre arqueològic. Podem apuntar que es tracten d'estructures del període ple del jaciment, el calcolític, donat que, per una banda, tenim algunes d'elles amb material d'aquesta cronologia al seu rebliment i, per altra banda, la seva distribució és bastant regular a l'entorn d'altres estructures d'aquesta cronologia.

Si els forats de pal són el tipus d'estructura més nombrosa al jaciment, destaca també la presència del que en la historiografia contemporània s'ha anomenat *fons de cabana*. Es caracteritzen per ser grans depressions al terreny com a base d'estructures aèries fetes amb materials peribles que farien la funció de lloc d'aixopluc. El model clàssic ens parla de depressions amb una banqueta perimetral, forats de pal al seu interior per ajudar a suportar la coberta de la cabana, fogars per escalfar o per cuinar i una certa estructuració de l'espai intern. Aquest model clàssic poques vegades es dona als jaciments amb *fons de cabana*. Considerem que s'ha de ser molt curós en definir les grans depressions localitzades en jaciments prehistòrics dins d'aquesta tipologia funcional. En molts casos només compten amb alguns elements definitoris, com en el nostre cas. Al Bosc del Quer, hem localitzat tres «grans retalls», nom més asèptic que hem adoptat per definir les estructures d'aquesta tipologia localitzades al jaciment.

Un d'ells és el que més s'aproxima a la descripció clàssica. Es tracta d'un retall ovalat, d'uns tres metres de llargària màxima per uns 2 metres d'amplada i quaranta centímetres de fondària, que conté a la seva base l'impremta d'un foc a terra. En un lateral sobre la base s'ha localitzat un possible forat de pal. Tanmateix aquesta estructura està envoltada per un seguit de forats de pal que possiblement podrien haver suportat una estructura aèria. Amb tot, no hem localitzat cap banqueta perimetral, ni cap ordenació del seu espai intern, fet que ens fa dubtar que es tracti de veritables cabanes. La hipòtesi de la seva funcionalitat està encara en fase de discussió, però podria relacionar-se amb espais auxiliars d'hàbitat.

Un tercer element definitori per confirmar l'existència d'un lloc d'hàbitat són les estructures de combustió, de les quals n'hem localitzat sis. Es tracta de llars, fogars, focs i forns, és a dir, estructures vinculades a les activitats domèstiques i de subsistència del grup. Aquestes permeten escalfar-se, transformar aliments o coure ceràmica. Al Bosc del Quer en trobem de dos menes, les fosses excavades al subsòl reblertes amb pedres i fosses sense rebliment lític. Les primeres són normalment de dimensions més grans, algunes de prop de tres metres de llargària. D'entre aquestes destaca una estructura de grans dimensi-

ons amb un rebliment a base de pedres de mida mitjana amb signes clars de termoalteració i carbons entre el seu sediment. La hipòtesi de la seva funcionalitat està confirmada per la historiografia i són recurrents ja en períodes més antics documentats en jaciments del Pla de Barcelona i el Vallès, com en el jaciment de Can Roqueta a Sabadell⁽³⁾ i que usualment s'associen amb llocs cerimonials de transformació d'aliments¹. L'excepcionalitat d'aquest fogar documentat al Bosc del Quer radica en la presència de quatre forats de pal situats a l'exterior de l'estructura pel cantó est i que podrien haver suportat un paravent. D'aquest tipus de fogars n'hem trobat més exemples al jaciment, alguns de dimensions més reduïdes, però amb la mateixa disposició interna.

Pel què fa als fogars sense rebliment de pedres, ens trobem amb un cas força especial, un possible forn doble. Es tracta d'una depressió el·líptica, totalment reblerta per cendres i carbons. A la seva base localitzem dues grans taques circulars amb l'estrat geològic completament cremat per haver sofert una gran quantitat d'escalfor. Als costats, dos petits forats semblen indicar la presència d'un suport aeri. L'existència d'aquest alt grau d'escalfor i l'absència de pedres ens fa pensar que es tracta d'un forn, amb una possible estructura construïda de la qual no ens han quedat restes. De nou alguns elements ceràmics del seu rebliment ens situen l'estructura dins el període calcolític.

Per acabar de definir els elements que configuren un assentament d'aquesta cronologia ens falten les estructures d'emmagatzematge. Aquestes es diferencien en dues, les cubetes i les sitges. Les primeres són depressions circulars de volum mitjà i que usualment s'associen a emmagatzematge de gra a curt i mig termini. Alguns són forats per faltar tenalles ceràmiques i d'altres simples forats al terra per dipositar directament el gra excedent. D'aquest tipus d'estructures, les cubetes, en tenim localitzades un total de quatre al jaciment, tot i que algunes d'elles són del període precedent, el neolític final. Del segon tipus, els grans retalls per emmagatzemar el gra a llarg termini, n'hem localitzat sis de les quals només un parell són clarament calcolítiques i les altres, les millor conservades, són de període posterior, el bronze final o la primera edat del ferro. Aquest element ens fa pensar en dues hipòtesis, o bé les sitges relacionades amb l'assentament calcolític van desaparèixer en la construcció del primer eix viari o bé es localitzen en una àrea pròxima encara no excavada.

Per últim i a mode anecdòtic vam localitzar una única tomba amb pou d'accés amb un enterrament individual. Es tracta d'una tomba possiblement del bronze, ja que en la seva construcció va destruir part d'un fogar calcolític. L'inhumat es troba en connexió anatòmica i en posició de cúbit supí, sobre un

1. Les pedres col·locades al seu interior tenen una funció refractària que permet acumular l'escalfor durant un llarg temps i coure els aliments dipositats a sobre. En molts casos ens trobem amb varies capes superposades que denoten una reparació i reiteració en el seu us.

llit de lloses de pedres, sense que localitzéssim cap aixovar associat. Aquest element, conjuntament amb la seva posició estratigràfica, ens fa decantar cap a un enterrament de l'edat del bronze. L'estudi antropològic de les restes exhumades, les anàlisis dels sediments que el cobrien i les datacions radiocarbòniques ens faran concretar la seva adscripció cronològica.

Estem davant doncs d'un típic assentament a l'aire lliure, amb tots els elements que conformen un petit nucli d'hàbitat, com els documentats en altres zones de la geografia catalana. El paral·lel més pròxim el trobem a la veïna localitat de Manlleu, on l'any 1995 es va dur a terme una intervenció arqueològica als terrenys propers a l'Institut de Batxillerat Antoni Pous i Argila⁽²⁾. En aquest jaciment també apareixen estructures de combustió (fogars), forats de pal, sitges per emmagatzematge de gra i un enterrament doble amb dos individus al seu interior. L'anàlisi antropològic de les restes òssies conclou que es tracta d'un home adult entre 30 i 50 anys i una dona jove d'entre 16 i 22 anys. El material ceràmic documentat és similar a l'aparegut al Bosc del Quer, ceràmica d'estil campaniforme pirinenc i eines lítiques agrícoles. L'anàlisi de les mostres de sediment extreïdes del jaciment ens confirmen que es tracta d'un petit assentament agrícola. L'estudi de les mostres seleccionades al Bosc del Quer ben probablement ens oferirà un panorama similar. Es tracta doncs de petits llogarets conformats per varies estructures d'hàbitat o cabanes al voltant de les quals es portarien a terme les activitats de producció associa-

Detall del forn calcolític.

des com l'emmagatzematge del cereal excedent, la fabricació o reparació d'eines, la molta del gra, la preparació del menjar, la cocció de recipients ceràmics, etc. Tanmateix alguns dels individus de la comunitat s'enterrarien en antigues sitges reaprofitades o en tombes fetes per a tal efecte.

EL JACIMENT DE L'ANTIGUITAT TARDANA

En primer lloc hem de indicar la dificultat d'aquest període cronològic, a cavall entre el món clàssic i l'època medieval, un dels períodes «foscos» de la història. Tot i que darrerament s'ha començat a definir aquest període per els seus trets propis, encara estem en un estat incipient de la investigació. Manquen estudis de patrons d'assentament, tipologies de materials i estructures de producció i organització social. Els estudis disponibles són massa localistes i per tant no tenen un caràcter generalitzador que ens permeti definir aquest horitzó cronològic².

Al Bosc del Quer hem localitzat i excavat un total de 321 estructures, la gran majoria de les quals són sitges (299), seguit per els retalls de funcionalitat indeterminada (10), cubetes per encabir contenidors ceràmics (7), tres possibles forats de pal, una fossa i una possible tomba.

De fet podríem parlar d'un jaciment tipus «camp de sitges», es a dir, una espai acotat destinat exclusivament a emmagatzemar el gra excedent. Aquestes estructures es caracteritzen per ser retalls de grans dimensions (entre el metre i metre i mig de diàmetre) i una gran capacitat de volum. La gran majoria són del tipus troncocònic, de fons pla i parets rectes o lleugerament divergents. A diferència de les estructures documentades per al període prehistòric, aquestes es troben rebaixades per factors naturals d'erosió i per les tasques agrícoles de períodes posteriors que han fet que hagin perdut bona part del seu alçat, sense que haguem documentat cap boca.

Però l'element més característic d'aquest tipus d'estructures al jaciment és la seva concentració en un espai inferior al quart d'hectàrea que fa que les sitges es tallin i es retallin unes a les altres. Això ens indicatiu de varis aspectes. Per una banda quedar clar que no totes aquestes estructures van funcionar alhora, ja que, per definició, les sitges han de ser hermètiques, a fi de evitar que el gra contingut al seu interior es malmeti. En segon lloc ens parla d'una

2. Un estudi d'aquest tipus és el de Josep Maria Macias sobre la ceràmica comuna tardoantiga de Tàrraco entre els segles v i vii. Tot i tractar-se d'un treball rigorós i extens s'ha de circumscriure's a l'àmbit d'una antiga ciutat romana capital de província i per tant la caracterització de les produccions ceràmiques tardoantigues no es pot generalitzar per el cas d'un petit assentament rural en la Catalunya interior.

Fragments de ceràmica amb decoració campaniforme d'estil pirinenc.

intensificació d'ús recurrent en un espai acotat, possiblement proper a un assentament del qual no en tenim constància arqueològica. I per últim probablement aquestes sitges tenien un període de vigència mitjà.

Els elements materials que hem recuperant en el seu rebliment ens ofereixen un panorama no gaire aclaridor, donada la baixa densitat de material recuperat per estructura i les dificultats descrites més amunt. Tot i això podem establir un ventall cronològic per l'absència d'elements dels períodes anterior i posterior. No hem documentat cap peça ceràmica d'importació que ens remeti a produccions del món clàssic, ni tenim produccions ceràmiques d'adscripció medieval. Es per tant aquesta absència de fòssils directors els que ens remet a un ventall cronològic entre els segles VII i VIII. Amb tot encara no podem confirmar aquesta hipòtesi, ja que el material extret del camp encara està en fase d'estudi i per tant podem obtenir alguna dada que trenqui aquest panorama descrit.

La hipòtesi de treball és que estem davant de part d'un petita explotació agrícola que probablement es situa a sota de l'actual masia. Altres elements que podrien apuntar a aquesta hipòtesi són restes de material constructiu localitzat a l'interior de les sitges com pollegueres, llindes de porta o *torchis*³.

3. Argila cuita per recobrir encanyissars a mode d'aïllament.

Els paral·lels d'assentaments rurals d'aquesta cronologia són escassos, si bé en entorns urbans la seqüència estratigràfica ens mostra nivells tardoantics. Un cas que podria tenir certs paral·lelismes amb el Bosc del Quer és el jaciment dels Mallols a Cerdanyola del Vallès⁽⁶⁾. Aquest, situat a les afores del nucli històric de la vila, és, al igual que el nostre jaciment, un assentament prehistòric i de l'antiguitat tardana, tot i que les datacions obtingudes per aquesta fase són una mica més antigues (segles v-vii dC). Es tracta d'un assentament que conté estructures d'hàbitat, fogars, grans forns, sitges d'emmagatzematge i un important conjunt de tombes d'inhumació.

CONSIDERACIONS FINALS

S'ha intentat mostrar en aquesta comunicació una somera caracterització del jaciment sense entrar en la descripció pormenoritzada de tots els elements i estructures documentades en el treball de camp. Cal recordar de nou que tot just estem començant a desgranar la informació obtinguda i a correlacionar les dades extretes. Considerem però que estem davant d'un jaciment extraordinari per varies raons. Són pocs els assentaments a l'aire lliure del període calcolític a Catalunya i menys els que tinguin una gran quantitat d'estructures de cada tipologia. L'extens ventall de material calcolític recuperat és sense dubte un dels més grans de la geografia catalana. També per al període de l'antiguitat tardana el Bosc del Quer és un jaciment excepcional. Com ja hem apuntat no són gaires els assentaments rurals d'aquest període i menys a les terres de la Catalunya interior.

ÒSCAR DE CASTRO LÓPEZ
Arqueòleg director de les excavacions
al Bosc del Quer
Badalona, gener 2012

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- (1). AMORÓS, J., *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva realitzada al Bosc del Quer*, inèdit, 2005.
- (2). BOQUER, S., BOSCH, J., CRUELLS, W., MIRET, J., MOLIST, M., RODÓN, T., *El jaciment de l'Institut de Batxillerat Antoni Pous. Un assentament a l'aire lliure de finals del calcolític*, Manlleu, Osona, *Memòries de les Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, núm. 15, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Barcelona, 1995.